

SZEMLE

Rásonyi László – Baski Imre, Onomasticon Turcicum – Turkic Personal Names 1–2.

Indiana University, Bloomington, 2007. 836 lap

Az V. Magyar Névtudományi Konferencián 1995-ben BASKI IMRE beszámolt arról, hogy belekezdett RÁSONYI LÁSZLÓ török személynévgyűjteményének feldolgozásába. A Névtani Értesítő 25. számában, 2003-ban pedig már arról ír, hogy megjelenés előtt az Onomasticon Turcicum, az első török személynévtár, RÁSONYI LÁSZLÓ gyűjteménye. Végül az Onomasticont (= OT.), RÁSONYI LÁSZLÓ és BASKI IMRE közös munkáját 2007-ben az amerikai Indiana University adta ki két kötetben. A szótár jelentősége abban áll, hogy megjelenése előtt nem létezett olyan névtár, amelyik közel 40 régi és mai török nép ilyen gazdag személynévanyagát tárja a kutatók elé, azelőtt a török nevek csak nehezen hozzáférhető források tucatjaiban szétszórtan voltak fellelhetők (BASKI 2003: 262).

Az Onomasticon Turcicum mindemellett tartalmazza BASKI IMRE bevezető tanulmányát, amely kitér a török személynév kutatás történetére, a szótárhoz alapul szolgáló forrá-

sokra, valamint egy meglehetősen részletes elemzést közöl a török névadási szokásokról, illetőleg a török személynevek tipológiájáról (IX–LXI).

A török névtanról írt bevezetőjében BASKI IMRE említést tesz a török nevekkal foglalkozó nyelvészeti munkákról. A tudománytörténeti kitekintés egészen a XIV. századig megy vissza, majd a szláv kutatók fontos szerepét méltatva a szerző kitér arra, hogy SAMOLJOVIČ már 1911-ben sürgető feladatnak érezte egy török névtár megalkotását. Ezt követően a török nyelvészeti és névtani kutatásokban részt vevő magyar nyelvészek, többek között MELICH JÁNOS, GOMBOCZ ZOLTÁN és MORAVCSIK GYULA szerepét hangsúlyozza, majd RÁSONYI LÁSZLÓ munkásságával foglalkozik, részletesen bemutatva turkológiai és névtani tevékenységét (IX–X). RÁSONYI névtani gyűjtőmunkáját már egyetemi évei alatt (1917–1921) kezdte meg, ezt követően többek között Helsinkiben finn könyvtárak orosz nyelvű forrásait tanulmányozta, hogy névgyűjteményét török nevekkal gazdagíthassa. A Magyar Tudományos Akadémia már ekkor elismerően beszélt munkásságáról, kiemelve, hogy RÁSONYI a török névtan alapjait számos arab, perzsa és orosz forrás vizsgálatával vetette meg. Megfelelő anyag birtokában hosszú ideig készült az Onomasticon megjelentetésére; ez azonban sokáig váratott magára, csak halála után 23 évvel látott napvilágot. Az adatok számítógépes feldolgozása után BASKI konkrét adatokat közöl a Rásonyi-hagyatékról, amely 31 500 személynevet, valamint 7700 személynévi eredetű helynevet és 2300 ugyancsak személynévi eredetű népvévet tartalmaz. Az Onomasticonban további 4000 hivatkozást és több mint 10000 olyan címszót találunk, amelyek az adott névcikkekben előforduló nevek lehetséges jelentéseit tartalmazzák. Az Onomasticon szerkezeti felépítése RÁSONYI LÁSZLÓ elképzelésein alapul. A munkát RÁSONYI és BASKI közösen kezdte, majd RÁSONYI halála után BASKI IMRÉre maradt a feladat, hogy kidolgozza a szócikkekhez kapcsolódó etimológiákat és az etimológiai, onomatológiai utalórendszert. A számítógépes adatrögzítés és szerkesztés szintén az ő munkájának eredménye (XI–XXI).

Tanulmánya elején BASKI IMRE a névadás fontos szerepét hangsúlyozza, amely a nomád, török népeknél világnézetük és hagyományaik tükréként jellemezhető. A hagyományos névadási konvenciók és maga a névadás nagyrészt a fantázia, képzelőerő, sejtések és új ötletek alapján valósul meg. A török személynevek jellemzően dallamosak, sok esetben alliterációt, szójátékot, metaforát, poliszémiát tartalmaznak, így a mítoszok és a vallás a nevek által is mindig fontos szerephez jutott. Mindezeket figyelembe véve megállapítható, hogy a hagyományos török névadás az élő népköltészet egy különleges válfajának számít. Maga a névadási szertartás is fontos szerepet kapott a török népeknél. A névadás és a mögötte meghúzódó motivációs háttér néhány esetben nyomon követhető, kevés forrás birtokában azonban sok esetben az analógiára kell hagyatkozni. Ezt alátámasztandó BASKI több mint egy tucat konkrét példát idéz a RÁSONYI által gyűjtött anyagokból.

A névadás indítéka alapján BASKI IMRE az alábbi motivációs tényezőkről számol be. A névkorrelációk esetei az alapján csoportosíthatók, hogy melyik rokon szintből (nagyszülő, szülő stb.) ered a név, ezen belül több alcsoport különíthető el szemantikai és formális (fonetikai, morfológiai) kapcsolatok alapján. A névadás indítékának további lehetőségei az idegen nevek, a divatnevek, a tabunevek és a ragadványnevek alapján rendszerezhetők (XXI–XXXVIII).

A török személynevek szemantikai tipológiájának rendszeréhez BASKI IMRE RÁSONYI 1953-ban összeállított motivációs rendszerését veszi alapul és bővíti ki. BASKI-nak egy 2000-ben megjelent tanulmánya (BASKI 2000) a névtani szakirodalomra építve már foglal-

kozott a török nevek tipológiájával, ennek kidolgozott, kiegészített változata olvasható az *Onomasticon Turcicum* bevezetőjében. Az egyes csoportoknál hivatkozik a korábbi nemzetközi szakirodalom tipológiájára, kitér a szakirodalom által vitatott kategóriák létjogosultságának kérdésére, és esetenként taglalja a többszörös motiváció problematikáját is. BASKI a személynéveket három fő csoportba sorolja: az *emlékeztető nevek* (memorativa), a *kívánságnevek* (deziderata), valamint a *véletlen nevek* csoportja. Az *emlékeztető nevek* en belül a totemisztikus nevek, teoforikus nevek és a tiszteleti nevek (itt valamelyik előd vagy gazdag ismerős neve stb. kaphatott szerepet) csoportjait említi. A *kívánságnevek* en belül az elnevezett személy sorsára vonatkozó nevek típusait tizenegy alosztályba sorolja: a név a gyermekáldás vagy a gyermek halálának távoltartását, a név gyermekek (pl. lánygyermekek) születését kívánja, lánynevek, amelyek fiú születését, nevek, amelyek egészséget vagy erőt, hosszú életet, szépséget, pozitív erkölcsi és mentális képességeket kívánnak, továbbá boldogságot, jó szerencsét, gazdagságot, sikert, nagy méltóságot, hatalmat és jó foglalkozást kívánó nevek. Az óvónevek közé tartoznak a valamitől való iszonyt, értéktelenséget jelentő nevek, megvetett állatok neveiből alakult nevek, a gonosz szellemeket megtevesztő nevek és a gonosz szellemeket elijesztő nevek. A szimbolikus nevek csoportjait az állatok nevéből (vad- és háziállatok), értékes fémek és kövek, fegyverek, különféle eszközök, tisztelt személyek nevéből, nagyszerűséget, erőt jelentő személynévekből, valamilyen kedves, pozitív dologra utaló személynévekből alakult nevek csoportjai alkotják. A *véletlen nevek* (ómen-nevek) kialakulásának indítéka lehet szinte bármi, aminek a névadó a születéskor jelentőséget tulajdonít, például az újszülött feltűnő külső tulajdonsága, a születés után elsőként megpillantott tárgy (eszköz, fegyver stb.), a szülést követően elsőként megpillantott vagy elsőként említett állat vagy növény, a születés után elsőként megpillantott személy, elsőként kimondott szó, valamilyen égi vagy meteorológiai jelenség, valamilyen dátum, időpont (év, évszak, hónap, nap, napszak), történelmi vagy családi esemény, lakoma, a születés idején legyőzött ellenség neve, a szülés helye, az apa életkora a születéskor, illetve a gyermek születésének sora, háziállatok nevei valamint egy vallástudományban jártas ember (pl. molla) vagy valamelyik öreg véletlenszerű cselekedete (pl. felcsapja a Koránt, és rámutat egy szóra) (XXXIX–LII).

Tanulmányának következő részében BASKI IMRE a török személynévek grammatikai szerkezetével foglalkozik. A vizsgálat során megkülönböztet egyelemű, összetett neveket, valamint másodlagos komponensekkel, antropolexémákkal kiegészített neveket. Az egyelemű nevek közt elsőként az egyes névszói kategóriákból keletkezett neveket taglalja. A név lehet pusztán névszó, melléknév, számnév, vagy az ezekből valamilyen szuffixummal létrehozott szóalak. Az igék és az igealakok különös szerepet kapnak a török tulajdonnévanyagban. Az egyelemű, igei eredetű személynévek mondatneveknek is tekinthetők, mivel az ige (a mondat állítmányaként) a török nyelvekben utal az alanyra és a tárgyra egyaránt. Az igei eredetű nevek pusztán igéből alakult nevekre és az igéből valamilyen igei szuffixummal létrehozott nevek csoportjára bonthatók, ezeknek egyes eseteit a szerző részletesen, példákon keresztül bemutatva elemzi. A két-, esetenként háromelemű összetett nevek két csoportba, a népesebb nominális és a kevésbé népes verbális összetett nevek csoportjába tartoznak, amelyek alapvetően az ismert szintaktikai szerkezetekkel hozhatók összefüggésbe, és majdnem teljesen azonosak a közszoji szóösszetételekkel. Van azonban egy olyan csoport, ahol a névelemek nem szintaktikailag vagy lexikálisan szerveződnek (pl. *El-buya* ~ „emberek bika”), erre a típusra a közszoji szóösszetételek között nem találhatunk példát. A kétele-

mű összetett neveket BASKI a két névrész szófaja és a köztük lévő nyelvtani viszony alapján rendszerezi. A mondat-nevek a török névanyagban régi névszerkezeteknek számítanak. A mondat-neveket a szerző szintaktikai és mondattani szempontból csoportosítja. BASKI nem tekinti valódi szóösszetételeknek a másodlagos komponensekkel (antropolexémákkal) kiegészített összetételeket, amelyeket számos kutató a szóösszetételek csoportjába sorol. Az előbbi rendszerezés alapján BASKI ezeknek három típusát különíti el: egyelemű személynévhez, összetett névhez és mondat-nevekhez járuló másodlagos komponensekkel kiegészített összetételek. Az antropolexémák nem organikus részei a neveknek, mivel ezek csak nemre, korra, foglalkozásra, méltóságra, leszármazásra utalnak. BASKI IMRE, más kutatókra is hivatkozva, ezt a névrészt speciális affixumnak, *affixoid*-nak nevezi. Ha egyes főnevek gyakran megjelennek összetett nevekben, a második névelem elveszítheti az eredeti jelentését, és derivációs morfémává (azaz másodlagos komponenssé) válhat. Az Onomasticon egy külön fejezete tartalmaz körülbelül 500 másodlagos komponenset, megadva azok jelentését. Emellett BASKI külön részben listázza azt a kb. 300 szuffixumot (képzőt) is, amelyek az Onomasticon szócikkeiben az etimológiai magyarázatokban megjelennek. Az itt található képzők közül több csak személynévben fordul elő. A szerző számba veszi az úgynevezett *szuffixoid*-okat is, amelyeket elsődlegesen nem tekintünk szuffixumnak, csak akként funkcionálnak a tulajdonnevek létrehozásában. Néhány közülük valamilyen névnek vagy másodlagos komponensnek rövidült alakja (LIII–LXI).

Az alábbiakban egy konkrét példán mutatom be az Onomasticon szócikkeinek felépítését.

AYUQA Chuv. 18th–19th c. **Ayuka** [Аюка] (Magn. 31); Kzk. 19th c. **Ayuke** [Аюке] (Grod., Pril. 169); Bashk. 1761 **Ayuqua** [Аюка Илчикеев] (MIB IV/1, 221). ✦ 'Little bear' cf. Kalm. PN *Ayuki* ~ *Ayuqa*, 'Bear-father; bear-brother; little-bear'. ⇒ **AYU** + suff. *-qa* / (R.) *-ka* or suff. *-qa/-ke* (<*aqa*, *ake*).

A névcikk elején az elsődlegesnek tekintett alakváltozat áll. A névcikken belül az egyes nevek (példánkban az *Ayuka*, *Ayuke*, *Ayuqua* nevek) alfabetikus sorrendben követik egymást, névhomonimák esetén a sorrendet a kronológia határozza meg. Az összetett szavak névrészeit kötőjel választja el (pl. *Man-tabar*), ugyancsak kötőjel jelzi a másodlagos komponenseket (antropolexémákat) (pl. *Man-bay*). A szócikkekben előforduló antropolexémák csakúgy, mint a leggyakrabban előforduló képzők, jelentésükkel együtt egy külön fejezetben le lehetők fel. A szócikk elején a név félkövér kapitálissal van nyomtatva. Ezt követi az adott személy vagy forrás eredetére utaló népcsoport vagy a nyelv rövidítése azzal a dátummal, amely a név viselőjének idejére, vagy a forrás keletkezésére utal (l. a fenti szócikk csuvas, kazak és baskír példái). Ezt követi félkövérrel a forrásokból rekonstruált névalak, mögötte szögletes zárójelben a forrásokban talált eredeti latin, ciril, görög vagy arab betűvel lejegyzett névalak. Néhány esetben, ha lehetséges, a szótár utal a név viselőjére, jelezve, ha a nevet nő viselte (*fem.*), vagy ha a név folklór-forrásból származik (*folk.*). Az utolsó névalak után található ✦ jel az etimológiai rész kezdetét jelenti. BASKI IMRE meghatározza a címszó jelentését (több esetben ezt nem lehetett kideríteni), szótári referenciákat közöl, ha több jelentés lehetséges, ezeket római számok választják el egymástól. A szócikk végén található ⇒ szimbólum azokra a címszavakra utal, amelyek az adott szócikkkel valamilyen etimológiai kapcsolatban vannak. Összetett neveknel a szimbólum csak az összetevőkre, képzővel ellátott neveknel a szótár a szótó után álló képzőre utal. A kérdéses képző pontosabb meghatározásában az Onomasticon képzőket tartalmazó fejezete segíti a szótár használóját. Néhány esetben a szócikk végén a „See also” kifejezés után található az onomatológiai referen-

ciák, a címszóhoz szemantikailag kapcsolódó névszinonimák, valamint azok a címszavak, amelyekben az aktuális címszó mint másodlagos komponens szerepel.

Az Onomasticon Turcicumot elsősorban a turkológusok forgathatják haszonnal, de a magyar névkutatók sem nélkülözhetik török eredetű családneveink (pl. *Csullag* [FÜLÖP 1990: 324] vö. *Čolaq* ~ *Čulaq* [OT: 208]) magyarázása során.

A hivatkozott irodalom

- BASKI IMRE 2000. Török nevek – magyar nevek. (Kis török–magyar névhasználat). In: Kőrösi Csoma Sándor és a magyarság keleti eredete. Kovászna. 189–97.
- BASKI IMRE 2003. Megjelenés előtt az Onomasticon Turcicum, az első török személynévtár, Rásonyi László gyűjteménye. In: Névtani Értesítő 25: 259–62.
- FÜLÖP LÁSZLÓ 1990. A Somogy megyei vízmente személynevei 1722–1900. Magyar Névtani Dolgozatok 86. Bp.

FÖLDI GÁBOR